

Pražák, Richard

Prameny a literatura o činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích na počátku národního obrození

In: Pražák, Richard. *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 11-29

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119347>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Prameny a literatura o činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích na počátku národního obrození

Celkové zhodnocení prací evangelických církevních historiků. Prameny o maďarské reformované misii v Čechách a na Moravě v našich a maďarských archívech a jejich kritický přehled. Ediční příspěvky. Literatura; její ráz a nedostatky. Potřeba marxistického zpracování.

Činnost maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu tvoří významnou součást česko-maďarských historických styků. Její důležitost pro vzájemné poznání a spolupráci dvou sousedních národů i její přínos našim národním dějinám v procesu českého národního obrození nebyl dosud vědecky zhodnocen. Se studiem této otázky jsme se setkali jenom u evangelických církevních historiků, kteří ji zkoumali takřka výlučně z hlediska konfesijně náboženského a pro své idealistické náboženské pojetí ji nemohli podrobit vědeckému rozboru. Zkoumali ji izolovaně pouze jako součást církevních dějin bez zřetele k obecnému historickému dění a nepokoušeli se osvětlit ani její souvislost s českým národním obrozením a celkovým historickým vývojem v Čechách a v Uhrách. Idealistický náboženský světový názor jim nedovolil pochopit ani její třídní a ideologické omezení, ani její dílčí společenský přínos a skutečný historický význam.

Práce evangelických církevních historiků nedosahují však ani hodnoty běžné produkce buržoazních historiků obecných dějin. Neliší se od nich základním idealistickým pojetím dějin, avšak pokulhávají za nimi po stránce faktografické a metodologické. I u tzv. seriózních evangelických církevních historiků, navyklých na pozitivistické pracovní postupy, jako například u Ferdinanda Hrejsy, setkáme se s vážnými věcnými omyly a chybami. Svědčí o tom názorně příklad Hrejsovy monografie o Janu Véghovi, na niž se po materiálové stránce odvolává i marxistická historiografie.¹ Je to zdánlivě seriózní materiálová práce, opírající se o bezpečnou znalost všech dostupných pramenů a jejich kritické zhodnocení, avšak při bližším zkoumání poznáme, že tento dojem je mylný. Hlavní část jejich zdánlivě nových údajů, čerpaných přímo z Véghovy rukopisné práce „Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“, obsahoval totiž už spisek Véghova vnuka Justa Szalatnaye „Ze zápisů Jana Végha“ (Praha 1882), který Hrejsa sice uvádí a dokonce z něho cituje některé

¹ Ferdinand Hrejsa, *Jan Végh*, Praha 1930. Edice Blahoslavovy společnosti č. 2. Na Hrejsovu monografii se odvolávají např. Jan Novotný v knize *Václav Matěj Kramerius*, Praha 1956, str. 44 n., a Endre Kovács spolu s Janem Novotným v práci *Maďaři a my*, Praha 1959, str. 144.

okrajové údaje, ale přitom se pokouší v čtenáři vzbudit dojem, že Szalatnayův spisek je napsán na základě rukopisné „Knihy zápisků Jana Végha“; kam Végh zapisoval od r. 1781 své osobní poznatky a dojmy a kteroužto „Knihu zápisků“ Hrejsa také zná a na několika místech cituje z jejich německých a latinských poznámek. Hrejsa tedy znal jak Véghovu „Knihu zápisků“ a jeho „Nachricht . . .“, tak i Szalatnayův spisek „Ze zápisků Jana Végha“, a musel proto tedy také vědět, že Szalatnayův spisek je psán na základě „Nachricht . . .“ a nikoliv „Knihy zápisků“ (Szalatnayův spisek je volnou parafrází „Nachricht . . .“ bez jakýchkoliv nároků na vědecké zpracování) — avšak přesto tvrdí, že Szalatnay čerpal z „Knihy zápisků“ a nikoliv z „Nachricht . . .“, aby pak mohl vydávat své údaje čerpané z „Nachricht . . .“ za nové objevy. Rozluštění tohoto hlavolamu vyžadovalo vpravdě detektivního důmyslu, avšak je neobyčejně poučné pro odhalení zdánlivé materiálové serióznosti a pozitivistické přesnosti Hrejsovy práce. Vyplyvá z něho i jeden všeobecný poznatek: je třeba, abychom v pracích buržoazních historiků nepodrobovali kritice jenom jejich ideologická východiska, ale i jejich způsob nakládání s fakty, v němž se nezřídka projeví jejich nevědecká metoda či jako v případě Hrejsově výklad hraničící s kamufláží. Tento výklad mu umožnila skutečnost, že z Véghovy rukopisné „Knihy zápisků“ před ním nikdo nečerpal a že Szalatnayův spisek byl v jeho době již zcela zapomenut. S podobnou neseriózností vydal Hrejsa k stopadesátému výročí vydání tolerančního patentu „poprvé“ české paměti maďarského pastora Jana Szalatnaye z Moravče, ačkoliv tyto paměti uveřejnil již sedmdesát let předtím evangelický časopis Hlasy ze Siona,² který Hrejsa jako profesor evangelické bohoslovecké fakulty musil jistě dobře znát.

Věrohodnější jsou práce Františka Bednáře, který mezi evangelickými církevními historiky nejvíce čerpal z úředních pramenů, i když odtud vybíral jednostranné dokumenty a neviděl např. sociálně hospodářské pozadí zápasu moravských evangeliků o náboženskou svobodu v letech 1777—1781, o němž psal ve své stejnojmenné knize.³ Nešlo tu ve skutečnosti jenom o boj za náboženskou svobodu, ale o široké protifeudální hnutí směřující také k sociálnímu a hospodářskému osvobození poddaných na Moravě, třebaže náboženské motivy v něm převládaly a toto hnutí významně přispělo k vydání tolerančního patentu.

Přes tyto výhrady třeba říci, že Bednár i Hrejsa nám uchovali z evangelických církevních historiků poměrně nejspolehlivější zprávy, neboť pracovali se značnou erudiicí literární a přímo s prameny, k nimž si dovedli najít kritický postoj. Při tom jim ovšem — jak je vidět na příkladu Hrejsově — nebyla vždy

² *Památní zápisky Jana Szalatnaye, prvního kazatele ev. h. v. v Moravě a Strměchách, 19. října 1827.* Podává Benjamín Szalatnay. *Hlasy ze Siona* 1861, č. 5—6, 8—15, str. 39, 47, 63, 71, 79, 87, 95, 103, 111 a 119 n.

³ František Bednár, *Zápas moravských evangeliků o náboženskou svobodu v letech 1777—1781*, Praha 1931.

vlastní vědecká odpovědnost, a proto ani jejich materiálové údaje nelze přejímat bez náležitého prověření. Ostatní česká evangelická církevně-historická literatura je — až na čestné výjimky — ve svých údajích zcela nespolehlivá. Tato nespolehlivost je dána jednak diletantstvím jednotlivých autorů, postrádajících jakéhokoliv odborného historického školení, jednak i nespolehlivostí samotných pramenů, jichž ve svých pracích užívají. Opírají se vesměs o zprávy z druhé ruky, jejichž původní pramen již nelze zjistit, a o záznamy ze sborových archivů, rozcházející se mnohdy s řečí úředních dokumentů, nemluvě o jejich omezeně konfesičním náboženském nazírání, znemožňujícím jim postihnout jakékoliv širší perspektivy a skutečný historický smysl popisovaných událostí. A tak činnost maďarských kazatelů a učitelů v českých zemích je jim pouze součástí dějin české evangelicky reformované církve, je pro ně dílem „ducha božího“, výsledkem „úradku Pána“ atd.⁴

Je myslím zbytečné dokazovat ve vědecké práci nereálnost těchto představ a bude užitečnější vystopovat z této literatury dílčí materiálový přínos, který nám může pomoci v našem úkolu. Česká evangelická církevně historická literatura je totiž velmi rozsáhlá a sebrala proto o maďarské reformované misii v českých zemích poměrně velké množství faktů a v rámci svého náboženského zaměření nastínila dosti podrobně její průběh. Tato fakta nelze ovšem přejímat bez kritického prověření a mnohá nutno zcela pominout, neboť nemají pro náš účel žádného významu. Týkají se po výtece náboženských záležitostí (kázání, svěcení kostelů atd.), jak to vyplývá ze zaměření a zájmů jejich vykladačů.

Bohatěji členěný materiál přináší v tomto směru kalvinská církevně-historická literatura maďarská, která má sice stejně ideově pochybený náboženský základ, ale díky své staleté tradici dosáhla slušné odborné úrovně v tom smyslu, že byla vždy na výši pracovních metod a postupů buržoazní vědy. Její údajový rejstřík je rozsáhlejší, neboť dovede události církevních dějin spojovat s obecným historickým děním, i když to pochopitelně činí ze svých nesprávných ideových pozic.

⁴ Tak např. Heřman Tardy píše ve studii *K dějinám evangelické církve v Čechách* v kapitole Sborové a uherští jejich kazatelové (Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství, Praha 1864, str. 163): „Maďaři . . . s největší ochotností vyšli ze země své a z příbuzenstva svého do cizí země k národu cizímu, ve kterém Hospodin obnoviv sobě vinici svou, je byl ustanovil za vinaře své . . . Duch Boží vykonal skrze Maďary dílo, které slavíme a s důkučinním sobě připomínáme . . .“ atd. Justus Szalatnay praví v předmluvě k své práci *Ze zápisů Jana Véghe* (Praha 1882, str. 3): „Tam, kde žeň přemnohá, shromažďují se i ženci. K nám do Čech, když Pán ku konci minulého století i u nás připravil svou žeň, přišli ženci z daleka, až z — Uher. Nepřišli samozvaně. Bylo po nich voláno. Volal lid, připravující ty stodoly. Volali i jiní, kdož tu nastalou žeň viděli a jimž se nad ní slítovalo. Volání to vešlo v uši Pána, a Pán to byl, který vystrojoval dělníky na tu žeň svou. —“ Podobné názory by se daly citovat i z prací dalších evangelických církevních historiků.

Při celkovém hodnocení české a maďarské církevně-historické literatury nutno připomenout, že se v ní odrážejí i při její náboženské uzavřenosti, již lze pozorovat hlavně na církevně-historické literatuře české, různé všeobecné nectnosti buržoazní literatury, například buržoazní nacionalismus a šovinismus. Je to patrné především na studii Imre Benkó z r. 1925, jež měla být v duchu revizionistických požadavků maďarských fašistů protestem proti „okupaci Horní země“, a na práci Josefa Dvořáka o historických stycích českého a maďarského kalvinismu z r. 1931, kde se kromě jiných protimaďarských invektiv dočítáme i takové nehoráznosti, jako že Matyáš Korvín v bojích proti bratříkům „za každou uříznutou husitskou hlavu platil dukátem a dával ji vstřeliti do tábora husitského“. Negativní hodnocení česko-maďarských kalvínských styků po vydání tolerančního patentu z pera Gézy Kúra v r. 1937 vyostřila mezinárodní situace, kdy se stahovala nad Československem mračna fašistické agrese, zvláště když si uvědomíme, že Kúr se stal stoupencem maďarské ultrafašistické strany Šípových křížů a jako farář menšinové maďarské kalvínské církve v buržoazní CSR napomáhal svým dílem revizionistickým snahám maďarských fašistů.⁵

Je všeobecným rysem české a maďarské protestantské církevně-historické literatury, že obrazela vždy soudobou situaci v česko-maďarských vztazích, a proto se v ní tak ostře promítaly šovinistické tendence vládnoucích tříd obou národů. Tento rozpor byl však u ní mírněn vědomím konfesijní sounáležitosti, a proto její celkové hodnocení česko-maďarských reformovaných styků po vydání tolerančního patentu je kladné. Kladné ovšem neznamená správné; na její chybná ideová východiska bylo již poukázáno. Pro marxistického historika má tato literatura význam jen potud, pokud mu přináší faktické údaje potřebné pro jeho práci. Základem této práce musí učinit archivní výzkum.

Prameny ke studiu maďarské reformované misie v Čechách a na Moravě se dochovaly celkem ve značném množství. Tvoří největší pramenný komplex ke studiu česko-maďarských styků v období národního obrození. Nejsou však zdaleka všechny archivně uspořádány a vztahují se nerovnoměrně k různým otázkám činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích a jejím jednotlivým obdobím.

Jejich neuspořádanost je vážnou překážkou úspěšné práce. Platí to zejména o straně české, kde nejsou dodnes uspořádány a zpřístupněny badatelům např. důležité materiály české reformované superintendence. Jediným použitelným

⁵ Srov. Imre Benkó, *Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh és Morvaországban*, Reformáció 1925, str. 158–165. Josef Dvořák, *Styky českého a maďarského kalvinismu*, Křesťanské listy 1931, č. 4, 6–28. Géza Kúr, *Cseh-magyar református történeti kapcsolatok*, Komárom 1937. Je zajímavé, že Kúrova práce bylo jediné dílo maďarské církevní historie, jemuž se dostalo od českých evangelických církevních historiků podrobné recenze, a to od Ferdinanda Hrejsy *Z česko-maďarských styků před toleranci*, (Reca a Valesius), Český Bratr 1937, str. 156–159. Hrejsa zde navrhoval přeložit Kúrův spis do češtiny.

českým evangelickým církevním archivem je významný archiv moravské superintendenty v Praze spravovaný synodní radou Českobratrské církve evangelické. Lépe jsou na tom Maďaři, kteří mají znamenité kalvínské církevní archivy, vedené odborně školenými pracovníky a opatřené všemi potřebnými inventáři a katalogy. Kalvínské archivy v Šarišském Potoku, Debrecíně a Budapešti mají celostátní důležitost. Najdeme v nich významné dokumenty k historii bojů za nezávislost proti Habsburkům v 17. stol., k povstání Rákócziho, k dějinám maďarského národního hnutí na sklonku 18. a v 1. pol. 19. stol. a osudům jeho nejvýznačnějších představitelů Kazinczyho, Kölcseye, Kossutha aj. Pro studium maďarské reformované misie v českých zemích je nejvýznamnější archiv předtiské superintendence v Šarišském Potoku, ale cenné dokumenty obsahují i superintendenční archivy v Budapešti, Debrecíně a Pápě.

Vznik a počátky maďarské reformované misie do českých zemí můžeme nejlépe sledovat z akt archivu předtiské superintendence v Šarišském Potoku. Její vlastní průběh nutno studovat v archivu moravské superintendenty v Praze: tento materiál lze doplnit i archiváliemi z fondů českého a moravského gubernia, týkajících se však povětšinou známých a méně významných skutečností jako ustanovování a propouštění pastorů, stavby škol a kostelů atd. Nepřístupnost fondů české superintendence zavinuje, že jsme o činnosti maďarských reformovaných pastorů v Čechách informováni mnohem hůře než o činnosti jejich kolegů na Moravě. Tento nedostatek je možno alespoň zčásti nahradit zprávami z farních archivů, zachycených v evangelických památnících.⁶ Tyto zprávy však nejsou vždy spolehlivé.

Ideově nejvýznačnější údaje, poučující nás o životních názorech a zkušenostech maďarských kazatelů a učitelů, jejich práci mezi našim lidem a vztahu k českému národnímu obrození získáme z jejich dopisů moravskému superintendenti Michalu Blažkovi, uložených v archivu moravské superintendenty. Jde asi o 500 maďarsky psaných dopisů z let 1784—1927.⁷ Rukopisné i tištěné plody literární tvorby maďarských reformovaných kazatelů v českých zemích nalezneme v největším počtu v knihovně Husova sboru v Praze. Nejvýznačnější mezi nimi je Véghův spis „Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“ z r. 1819 s maďarsky psaným Dodatkem k zasloužilému čtenáři (Toldalék az érdemes olvasóhoz). Dochoval se zde

⁶ *Památník reformované církve Cechomoravské obsahující popsání všech sborů evangelických h. v. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících*. S pomocí mnohých bratří sestavil L. B. Kašpar, Praha 1881. — *Památník českobratrské církve evangelické*. Podává František Bednář. Praha 1924.

⁷ Za upozornění na tuto korespondenci děkuji prof. dr. Josefu Macůrkovi, který většinu těchto dopisů ofotografoval pro sbírky Semináře dějin SSSR a lidových demokracií při Filosofické fakultě v Brně a dal mi k dispozici i svou soukromou sbírku mikrofilmů těchto dopisů.

v opisu podle původních exemplářů, které Végh zaslal reformovaným kolegiím v Šarišském Potoku a Debrecíně.⁸ V knihovně Husova sboru v Praze je i původní Véghův koncept díla bez Dodatku, úvodu a závěru, který byl předtím v majetku rodiny Szalatnayovy. Cenná je také Véghova rukopisná Kniha zápisků, psaná latinsky, německy i maďarsky a obsahující jeho soukromé zápisky od r. 1781.⁹

Pozornosti badatelů ušel rozsáhlý rukopisný spis J. P. Cerroniho z let 1804 až 1820 „Nachrichten von der ehemaligen und gegenwartigen Zustand der katholischen Gemeinden in Mähren“ ve Státním archivu v Brně,¹⁰ kde najdeme řadu důležitých životopisných údajů o maďarských reformovaných kazatelích a učitelích na Moravě. Literární památky po maďarských reformovaných pastorech se však nacházejí i v okrajových archivech, kde bylo dosud málo pátráno. Z nich je známa zdařilá veršovaná skladba Michala Blažka o jeho vyšetřování kvůli tak zvané helvetské rebelii na Českomoravské vysočině z r. 1797, uchovaná

⁸ Kdy poslal Végh svůj spis do Debrecína, nevíme, uvažoval o tom už v roce 1821. (Srov. jeho list superintendentu podunajské superintendence Gáboru Báthorimu z Nebužel 21. III. 1821, Rádayova knihovna Budapest, sign. F 162, kde píše: „Szükséges volna ezen Historiát a' debreceni Collegiumnak kedveskedni... hanem, hogy küldjen le, hoc opus hic labor est. — Most Academicusok se járnak Prágán keresztül — jövő esztendőbe szándékoznak meg látogatni engem az Czáki gyermekei — ez soká lenne — meg lehet, hogy dilizsantzra fogok szerelni.“ (Czáki byl Véghův zeť — pozn. R. P.) Oba exempláře „Nachricht...“ se v Šarišském Potoku i v Debrecíně dodnes uchovaly. V knihovně kalvínského kolegia v Šarišském Potoku pod signaturou Kt. 211 a mezi rukopisy kalvínského kolegia v Debrecíně pod sign. R 143. — Z poznámky rektora šariškopotočského kolegia Mózes Kéryho, který přímo do Véghovy *Nachricht*... poznamenal 28. března 1824, že jde o dar Véghův potocké škole, by se dalo snad soudit, že Végh poslal svou knihu do Šarišského Potoka někdy koncem roku 1823 nebo počátkem roku 1824. Poznámka rektora Kéryho zní: „A S. Pataki Ref. Anya Oskola könyve a Tiszt. Szerző Ur ajándékából. Jegyzete S. Patakon 28. Martii 1824. Kézy Mózes akkori Rector mpr.“ Véghova dedikace šariškopotočskému kolegiu je však datována už 10. dubna 1822: „Almae Matri Illustri Collegio Literario Reformatorem S. Patakiensi in Hungaria mittit ex Bohemia, donoque in tesseram perpetue gratitudinis humillime offert Johannes Végh p. t. Ecclesiae Helv. Conf. Nebuželensis Pastor. A. R. S. 1822. die 10. Aprilis.“

⁹ Je uložena v knihovně Husova sboru v Praze. Z jejího obsahu vyjímám latinské podání agenta uherské kalvínské církve Samuela Nagye z 22. I. 1781 s požadavkem větší náboženské svobody pro uherské kalvíny i luterány, k němuž je připojen stručný nástin dějin protestantských církví v Uhrách (Kniha zápisků, str. 1–34); latinský paskvil na zrušení jesuitského řádu od neuvedeného autora „Epitaphium Societatis Jesu“ (tamtéž, str. 148–149) i latinské básně Véghových spolužáků ze Šarišského Potoka, mezi nimiž je i báseň organizátora hnutí maďarské jazykové obnovy a jednoho z nejvýznamnějších maďarských spisovatelů Ference Kazinczyho (tamtéž, str. 65). Z maďarských zápisků je nejcennější Véghův životopis (tamtéž, str. 117–120), obohacující nás o některé neznámé údaje, a pozoruhodná báseň Jánose Szászého, pastora ve Fokszabadu, místě Véghových středoškolských studií, věnovaná městu Veszprému a napsaná patrně před rokem 1781, neboť obráží v alegorické formě autorovu důvěru v lepší budoucnost maďarského lidu, v nových rozmach národních sil a uvolnění politické i náboženské (tamtéž, str. 82).

¹⁰ Je uložen v Cerroniho sbírce, sign. G 12, č. 88–89.

v archivu Horáckého musea v Novém Městě na Moravě.¹¹ Po stránce historické věrnosti však není zcela spolehlivá, neboť Blažek v ní chtěl odvrátit nařčení z podpory rebelie a sympatií k maďarským jakobínům, kteréžto nařčení — jak ukazují akta jeho výslechů před krajskou vyšetřující komisí v Jihlavě — nebylo bezdůvodné.

Z rukopisů uložených v maďarských archivech je nejcennější deník superintendenta Samuela Szalaye v archivu předtiské superintendence v Šarišském Potoku,¹² mající prvořadou důležitost pro poznání vzniku a počátků maďarské reformované misie v českých zemích. Superintendent Samuel Szalay si do svého deníku od června do prosince 1782 pravidelně zapisoval vše, co se jí týkalo; opisoval sem listy, které dostával z českých zemí i listy své, jež posílal maďarským pastorům v Čechách a na Moravě i agentům kalvínské církve ve Vídni a Bratislavě a jiným činitelům, jakož i veškeré úřední vyhlášky a nařízení, vztahující se na maďarskou reformovanou misii v Čechách a na Moravě. Spolu s dalšími dokumenty z archivu předtiské superintendence v Šarišském Potoku i z ostatních maďarských kalvínských archivů dává Szalayův deník podrobný obraz situace od vydání tolerančního patentu až do konce r. 1782. Až dosud byl pro toto období základním pramenem Véghův spis o vzniku českých reformovaných sborů, z něhož vycházela veškerá dosavadní literatura. Véghovy zprávy jsou však proti deníku Szalayovu a ostatním pramenům z maďarských kalvínských archivů neobyčejně kusé a nepřesné. Végh jej koncipoval téměř čtyřicet let po svém příchodu do Čech, a proto jeho vzpomínky se na mnoha místech rozcházejí s řečí autentických dokumentů a uvádějí badatele v omyl. Tak např. známý list hraběte Kinského k superintendentovi Szalayovi s prosbou o kalvínské kazatele pro jeho rychmburské panství, který uveřejnil Végh pod chybným datem 2. ledna 1782 místo správného 2. června, byl pro tuto Véghovu chybu až dosud pokládán za první popud k celé maďarské reformované misii do českých zemí. Dokumenty z maďarských kalvínských archivů ukazují, že v té době byla již tato misie řadu měsíců pečlivě připravována a list Kinského přišel dávno po aktivním vystoupení transmigrovaných či uprchlých českých poddaných v Uhrách.¹³

¹¹ Otiskl ji J. F. Svoboda v publikaci *Helvetská či frajmaurská rebelie roku 1797*, Brno 1913, str. 3–37, podle originálu uloženého v oddělení dějin církve evangelické na Novoměstsku, sign. B 131. Je to zvláštní otisk z Časopisu moravského zemského muzea 1912, str. 241–256 a 1913, str. 89–111.

¹² Sign. A XIX 6872.

¹³ List Ference Kinského superintendentu Szalayovi z 2. června 1782 se dnes nachází v archivu předtiské superintendence v Šarišském Potoku pod sign. A XVIII 6 637. V době Véghově zde byl uložen pod sign. Lok. K. fasc. No. 53 a jeho kopii pořídil Véghovi hlavní notář předtiské ref. superintendence József P. Szathmáry 19. III. 1819 v Miškolci (srov. *Nachricht*, str. 42–43). Szathmáry či jím pověřený přepisovač je možná vinen chybným Véghovým datováním listu Kinského, jež způsobilo tak vžitý omyl dosavadních prací. Už

Zajímavé jsou též údaje sebrané Imre Csiderem, maďarským reformovaným pastorem v Čechách, který ve svém rukopisném zápisníku z r. 1789 mimo jiné uchoval neznámý maďarský překlad Komenského Historie o pronásledování církve české z r. 1665.¹⁴ Tento unikátní překlad se nenachází — pokud je mi známo — v žádné maďarské či československé knihovně a nevzpomíná jej ve svém soupisu ani nejlepší současný znalec maďarských komenian József Bakos.¹⁵ Také jeho původce ze 17. stol. není znám.

Styk maďarských reformovaných pastorů z českých zemí s jejich bývalými nadřízenými a příznivci v Uhrách obráží korespondence jen sporadicky zachovaná v maďarských archivech, a to nejen církevních (archivy uherských reformovaných superintendencí v Šarišském Potoku, Debrecíně, Budapešti a Pápě), ale i státních (archiv Maďarské akademie věd a rukopisné oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti).¹⁵ Nedochovala se bohužel jejich soukromá korespondence příbuzným a osobním známým, která jistě nejvěrněji zachycovala jejich mínění o českých poměrech a jejich postoj k nejzávažnějším jevům politického a společensko-hospodářského života. Tyto závažné skutečnosti a celou řadu dalších, jako např. jejich vztah k české kultuře a známosti s českými obrozenci, nutno pracně shledávat z drobných zmínek v nejrůznějších pramenech, zejména v dopisech maďarských reformovaných pastorů superintendentu Michalu Blažkovi a v jejich literárních dílech. Doplňkové údaje nalezneme také v českých a maďarských obrozeneckých časopisech a životopis Jana Végha byl r. 1808

před Véghem žádal předtiskou superintendenci o kopii dopisu Kinského 2. IX. 1815 pastor v Klášteře Jiří Opočenský. (Archiv sup. SP A XXXVIII 15 678.) První opis listu Kinského nacházíme však v rukopisném zápisníku pastora v Semtěši Imre Csidera z r. 1789. Literae comitis Philippi Kinszki ad superintendentem dioecesis cis Tibiscani helv. conf. Samuelem Szalay, super exmittendis ministris in Bohemiam, dato 2. Junii 1782. RK Budapest, Történelmi tárgyú kéziratai, sign. 1556/4.

¹⁴ Tamtéž 1556/1.

¹⁵ Srov. József Bakos, *A magyar Komensky — irodalom, I*, Budapest 1952, II, Sárospatak 1957.

¹⁶ V Šarišském Potoku se nalézá např. řada dopisů maďarských reformovaných pastorů předtiskou superintendentu Samuelu Szalayovi a jiným hodnostářům jeho superintendence i vlastnoruční koncepty Szalayových odpovědí z let 1782—1787 (Archiv předtiské ref. sup. Š. P., odd. A XVIII—A XXII); v Budapešti dopisy Michala Blažka Gedeonu Rádayovi) z valné části publikované Viktorem Segesvárym, *Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz. Református Egyház 1954*, č. 11, str. 8—17) a dosud neotiskěné listy Jánose Végha, Józsefa Szalaye, Jánose Inczédyho aj. (RK Budapest, odd. Ráday levelezése, Püspöki levéltár aj.), v Pápě listy Ference Paála zadunajskému superintendentu Józsefu Tóthpápaiu (A dunántúli superintendencia egyházkerületi levéltára), listy Jánose Szalatnaie profesoru reformovaného kolegia v Pápě Ferenci Tóthovi, jež otiskl István Borsos v časopise Dunántúli Protestáns Lap 1905, str. 461—464. Dopisy maďarských ref. pastorů z českých zemí najdeme ve sbírce Ference Tótha (SZKK Budapest, Quart. Hung. 1043) i ve sbírce Magyar Irodalmi Levelezés v MTAL, Budapest (listy Michala Blažka László Telekimu).

uveřejněn dokonce i ve vídeňském listě *Neue Annalen der Literatur des öst. Kaiserthums*.¹⁷

Dochovaný pramenný materiál o maďarské reformované misii v českých zemích po vydání tolerančního patentu je nestejně hodnoty. Je soustředěn ve značném množství k méně významným otázkám církevně organizačním a náboženským, je však skoupý, pokud jde o důležité problémy historické a společensko-hospodářské. To konečně vyplývá ze samotné povahy tohoto materiálu, jehož studium a vědecké využití klade na marxisticky orientovaného badatele velké nároky. Základní obtíž je v tom, že se zde studuje styková problematika uprostřed lidového kolektivu; přínos příslušníků maďarské inteligence českému lidu a českému obrozenskému procesu bezprostředně v lidovém prostředí, o němž máme poměrně málo zpráv (zejména o jeho kulturním životě), což je nepoměrně těžší než sledovat styky vedoucích představitelů českého a maďarského národního hnutí. Chápeme-li však české národní obrození jako nástup lidových sil, nemůžeme je studovat jenom v projevech jeho význačných osobností, ale musíme je poznávat dole u jeho kořenů, třebaže to klade na badatele větší požadavky a předurčuje jeho první kroky k nutným nezdarům a neúspěchům jako každý průkopnický čin. Je zde nedostatek materiálu a nadto chybí zkušenosti z předchozí práce. Celá dosavadní literatura až na nepatrné výjimky studovala kulturní i stykovou problematiku českého národního obrození jen v projevech jeho vrcholných představitelů a lid se zde vyskytoval nanejvýš jako předmět působení těchto osobností a nikoliv jako aktivní tvůrčí činitel. Není tedy možné opřít se při studiu lidových zdrojů českého národního obrození ani o literaturu, ani o dostatečné množství pramenů. Přes tyto obtíže však nelze dále kráčet po vyšlapaných cestách, a proto snad i úsilí věnované studiu pramenů k lidovým stykům česko-maďarským a v souvislosti s tím činnosti maďarských reformovaných kazatelů a učitelů v Čechách a na Moravě nebude zcela bez užítku a ukáže její význam pro prohloubení přátelských styků česko-maďarských i pro samotné české národní obrození.

Souvislý výzkum pramenů k činnosti maďarských reformovaných kazatelů a učitelů v českých zemích dosud proveden nebyl. Pokud se dá v praxi církevní historie mluvit o odborném zpracování pramenů, čerpali církevní historikové hlavně se sborových a farních archivů a méně, spíše jen v jednotlivostech, z ústředních archivů církevních či státních. Pramenné edice k lidovým stykům

¹⁷ Z českých časopisů hlavně v Schönfeldských c. k. pražských novinách a Krameriusových c. k. pražských poštovských novinách a z maďarských v listě *Magyar Hírmondó*, prvníh maďarsky psaných novinách, vydávaných od r. 1780 Mátyásem Ráthem v Bratislavě. Německý životopis Jánose Végha, uveřejněný v *Neue Annalen der Literatur des Oesterreichischen Kaiserthums*, II. Jahrgang, November 1808, str. 206—209 byl Véghovým synem Józsefem přeložen do maďarštiny a otištěn v časopise *Sárospataki Füzetek* 1861, str. 535 až 536. O tomto Véghově životopise viz též Ferd. H r e j s a, *Jan Végh*, Praha 1930, str. 8.

česko-maďarským a činnosti maďarských reformovaných pastorů u nás neexistují; z pramenného materiálu byly vydávány pouze jednotlivé kusy. U nás to byly jen paměti Jana Szalatnaye, pastora v Moravči, Blažkova veršovaná skladba o helvetské rebelii z r. 1797 a některé drobnosti v Dobiášově Časopise historickém.¹⁸ Některé prameny se nacházejí také v edicích k lidovému hnutí náboženskému, dějinám náboženských blouznivců aj.¹⁹

Více pozornosti věnovali edičním příspěvkům o působení maďarských reformovaných pastorů u nás Maďaři, i když se také omezili jen na vydávání jednotlivých archiválií. Už v letech 1860—1864 nacházíme v časopise Sárospataki Füzetek výtah z Véghovy „Nachricht von der Entstehung der Reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“, listy Blažkovy a Kúnovy a zkrácený Véghův maďarský Dodatek k „Nachricht . . .“.²⁰ Některé listy maďarských reformovaných kazatelů z českých zemí do Uher a odpověď superintendenta Szalaye na známý dopis hraběte Kinského otiskl r. 1896 v Sárospataki Lapok László Földváry.²¹ Poznámky Jana Szalatnaye o vzniku českých reformovaných sborů z písemností slavného profesora reformovaného kolegia v Pápě Ference Tótha a dva dopisy, které mu Szalatnay zaslal v letech 1816—1817, uveřejnil r. 1905 v Dunántúli Protestáns Lap István Borsos.²² Tyto Szalatnayovy poznámky nejsou

¹⁸ Paměti Jana Szalatnaye, pastora v Moravči, vydal poprvé Benjamín Szalatnay v Hlasech ze Siona 1861, č. 5—6, 8—15; podruhé, údajně „poprvé“ Ferd. Hrejsa ve spisku *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931, str. 43—99. Veršovanou skladbu Blažkovu otiskl J. F. Svoboda v *Helvetské či frajmaurské rebelii roku 1797*, Brno 1913, str. 3—37. V Dobiášově Časopise historickém z r. 1881 byla na str. 315—316 uveřejněna první česká reformovaná modlitba publikovaná u nás po vydání tolerančního patentu, již prosvolil při svém prvním kázání na Rychmburku Ferenc Kovács. Oratio habita in Richenburg, cum primo sermonem sacrum dixisset ad populum Helveticae Confessionis addictum V. D. Minister Helveticae Confessionis Franciscus Kovarz (!) Hungarus 1782. Tuto Kováčovu modlitbu otiskl též K. V. Adámek, *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku*, Praha 1924, díl II., str. 15—17.

¹⁹ Jde hlavně o tyto edice: K. V. Adámek, *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku, díl I*, Praha 1912, *díl II*, Praha 1924; Václav Schulz, *Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v století XVIII.*, Praha 1915; J. F. Svoboda, *Lidové hnutí náboženské na Moravě v 18. a 19. století*, příloha Selského archivu k roč. XV., 1922; Ant. Rezek — J. V. Šimák, *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX., část I. do r. 1810*, Praha 1927, *část II. od r. 1811 do r. 1907*, Praha 1934.

²⁰ Samuel Szentpétery, *Kivonat Végh János csehországi református prédikátor emlékiratából*, Sárospataki Füzetek 1860, roč. IV., str. 149—153; Károly Vasváry, *Blasék Mihály két levele — Kun Sándor levele Vasvári Bénéjaminhoz*, Sárospataki Füzetek 1862, roč. VI., str. 196—201; Pál Réthi, *Adalék a csehországi magyar prot. papok történetéhez*, Sárospataki Füzetek 1864, roč. VIII., str. 823—830.

²¹ László Földváry, *Adalékok a csehországi ev. ref. egyházak történetéhez*, Sárospataki Lapok 1896, str. 7, 29, 70, 673, 754, 929, 986 n.

²² *A csehországi protestáns ekléziákra való rövid jegyzések. Irta Szalatnai János mor-*

totožné s jeho známými pamětmi, třeba základ je u obou stejný. Zajímavý dokument zveřejnil též János Molnár v Blažkově dopisu Gedeonu Rádayovi z roku 1784, z něhož lze usuzovat, že o Blažkovo superintendentství se zasloužil především sám Gedeon Ráday, který prý v jeho záležitosti dvakrát osobně intervenoval u císaře.²³ József S. Szabó a Imre Benkó otiskli z různých archivů neúplné seznamy maďarských reformovaných kazatelů a učitelů, kteří přišli do Čech a na Moravu po r. 1781. Po osvobození publikovali Mihály Bucsay a Pál Csáji listy, jež zaslal Pálu Törökovi český pastor Pavel Španiel, a neobyčejně důležité dopisy Michala Blažka Gedeonu Rádayovi vydal Viktor Segesváry.²⁵ Dokument o ordinaci Michala Blažka a Samuela Sallaie v Debrecíně uveřejnil Sándor Nagy a list Istvána Breznaie superintendentu Szalayovi o jeho příchodu na Moravu otiskl Imre Czeglé.²⁶ Vesměs zde šlo stejně jako v českých edičních příspěvcích jenom o drobnosti, zato jejich počet je mnohem větší.

Literatura o činnosti maďarských reformovaných kazatelů v Čechách a na Moravě je velmi rozsáhlá. O jejím celkovém profilu a ideovém zaměření bylo již hovořeno. Je to v převážné většině literatura církevně historická, jejíž podstatu tvoří náboženský světový názor. Marxistickému badateli rozmnožuje svými poznatky jenom materiálový základ jeho práce, při čemž musí kriticky prověřovat nejen její soudy, ale často i konkrétní údaje. Má pro něj při základním pramenném studiu pouze pomocný orientační význam.

Na české straně je první významnou materiálovou studií stať Heřmana Tardy „K dějinám evangelické církve v Čechách“ ve sborníku k tisíciletému výročí přijetí křesťanství v Čechách.²⁷ Celá řada prací vyšla potom u příležitosti

vavetsi(!) reform. predikátor 1816-ban. Közli Borsos István. Dunántúli Protestáns Lap 1905, str. 354–358, 375–378, 392–395, 413–415, 427–430, 461–464.

²³ *Blasek Mihály nuszlati lelkész levele báró Ráday Gedeonhoz 1784-ből* (A Ráday-könyvtár rendezetlen levéltárából közli Molnár János). Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1906, č. 36, str. 562–564.

²⁴ József S. Szabó, *A cseh-morva református egyház*, Protestáns Szemle 1910, str. 375–381; Imre Benkó, *Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh és Morvaországban*, Reformáció 1925, str. 158–165.

²⁵ Mihály Bucsay–Pál Csáji, *Španiel Pál csehországi református lelkész levelei Török Pálhoz*, Református Egyház 1953, č. 22; Viktor Segesváry, *Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz*, Református Egyház 1954, č. 11.

²⁶ Sándor Nagy, *Blasek Mihály kibocsátása Debrecenben 1782-ben*, Református Egyház 1954, č. 17, str. 23–24. Již před Nagym uveřejnil tento dokument podle originálu zapsaného v A tiszántúli ev. ref. egyházkerület jegyzőkönyve, díl IV., str. 170–172; Samuel Tóth v práci *Adalékok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület történetéhez*, Debrecen 1894, II. sešit, str. 215–216. List Istvána Breznaie superintendentu Szalayovi z Javorníka 10. IX. 1782 otiskl Imre Czeglé, *Breznai István Morvába megy*, Az Út 1955, č. 4.

²⁷ Heřman Tardy, *K dějinám evangelické církve v Čechách*, Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství, Praha 1864, str. 108–264.

stého jubilea tolerančního patentu. Nejobsáhlejším dílem byl Památník církve českomoravské sestavený L. B. Kašparem a podávající stručně dějiny všech reformovaných sborů v Čechách i na Moravě do r. 1881 na základě zpráv jednotlivých pastorů.²⁸ Údaje Památníku se však na mnoha místech neshodují se skutečností a ukazují na nespolehlivost farních a sborových pramenů. Cenné materiálové příspěvky soustředil Časopis historický, vydávaný v letech 1881 až 1882 v Pardubicích Josefem Dobiášem, který zde otiskl mimo jiné dějiny evangelického reformovaného sboru v Bukovce a článek o zatčení superintendenta Blažka v r. 1797 pro podezření z účasti na „helvetské rebelii“ na Českomoravské vysočině.²⁹ Dobiáš znal dobře církevní archivy tzv. doby toleranční a čerpal i z pramenů dnes již nedochovaných. Z ostatních autorů Časopisu historického, kteří přispěli k poznání maďarské reformované misie do českých zemí po vydání tolerančního patentu, dlužno jmenovat hlavně Justa Szalatnaye.³⁰ Justus Szalatnay podal knižně bez jakýchkoliv hodnotících hledisek volný výtah z Véghova rukopisného díla „Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen“ (Ze zápisů Jana Végha, Praha 1882) a napsal také „Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově“ (Praha 1886), kde působila řada maďarských reformovaných kazatelů, počínaje Viczenczem a konče Ákosem. Generačním druhem Szalatnayovým byl Heřman Tardy, zpočátku redaktor časopisu Hlasy ze Siona, v němž vyšly mimo jiné roku 1861 známé paměti Jana Szalatnaye, a později vlivný činitel vídeňské evangelické církevní rady. Tardy navštívil r. 1883 hlavní maďarská reformovaná střediska Debrecín a Šarišský Potok a navázal zde spojení s významnými představiteli maďarské reformované církve Ferencem Baloghem, Károlyem Ráczem aj.³¹ Dopisy Tardyho

²⁸ Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evangelických h. v. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících. S pomocí mnohých bratří sestavil L. B. Kašpar, Praha 1881.

²⁹ Srov. Josef Dobiáš, *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*, Časopis historický 1881, str. 1–48, 98–114 a *O zatknutí pana superintendenta M. Blažka*, tamtéž, str. 161–188.

³⁰ Do Dobiášova Časopisu historického přispěl Justus Szalatnay statěmi *Některé poznámky o zakládání evang. sborů aug. a helv. vyznání*, ČH 1881, str. 230–235, a *Kterak se vyřizovaly za první doby toleranční stížnosti evangeliků*, tamtéž, str. 241–251. Životopis Szalatnaye napsal Viktor Szalatnay, *Justus Szalatnay Černilovský, k stému výročí jeho narození*. Kutná Hora 1934.

³¹ K tomu srov. cenný článek Endré Tótha, *Adatok a cseh-morva reformátusokkal való kapcsolataink történetéhez, část I.*, Református Egyház 1954, č. 12, str. 3–9, *část II.*, tamtéž, č. 13, str. 8–14, kde autor uvádí přesné údaje o dopisech a zprávách Tardyho, uveřejněných v maďarských časopisech Debreceni Protestáns Lap, Szabad Egyház aj. v letech 1883–1888, i o listech neotštěněných, jež se dochovaly v rukopisném oddělení knihovny zátišské superintendence v Debrecíně. Tóth upozorňuje i na řadu jiných článků, zpráv a dopisů, týkajících se česko-maďarských kalvinských styků po vydání tolerančního patentu, které najdeme v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století kromě jmenovaných časopisů i v lis-

Baloghovi a Ráczovi, uveřejňované v osmdesátých letech minulého století v maďarských kalvínských časopisech Debreceni Protestáns Lap a Szabad Egyház, obsahovaly mnoho cenných informací o činnosti maďarských reformovaných kazatelů a učitelů v českých zemích, již zachytila ve stručnosti i poslední Tardyho práce, spisek „O prvních kazatelích české evangelicky reformované církve po udělení tolerančního patentu“ (Král. Vinohrady 1909).

Další literatura k tomuto tématu vyšla u nás až po první světové válce. Mnoho faktických údajů obsahoval „Památník českobratrské církve evangelické“ vydaný r. 1924 Františkem Bednářem a několik materiálově užitečných studií vzniklo v r. 1931 při stopadesátém výročí vydání tolerančního patentu. Vznik a význam tolerančního patentu popsali s cennými údaji o česko-maďarských kalvínských stycích František Bednář a Ferdinand Hrejsa a stručný životopis Véghův napsal M. Klapuš. O Hrejsově monografii o Jánú Véghovi a jejích nedostacích jsem se již zmínil. Serióznější je jeho příspěvek ve sborníku na počest sedmdesátých narozenin prof. Kvačaly, který přináší v církevně historické literatuře dosud nejspolehlivější přehled slovenských a maďarských kazatelů a učitelů, kteří přišli do českých zemí po roce 1781.³² O maďarských reformovaných kazatelích působících v okolí Prahy se Hrejsa zmínil ve své knize „Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech“ (Praha 1927).

Rozsahem největší práci o maďarských reformovaných kazatelích v Čechách a na Moravě napsal českobratrský evangelický farář v Proseči na Českomoravské vysočině Josef Dvořák. Jmenuje se „Styky českého a maďarského kalvinismu“ a vycházela na pokračování v časopise „Křesťanské listy“, roč. 1931, čís. 6—28. Dvořák zde podal životopisy takřka všech maďarských reformovaných pastorů působících u nás po vydání tolerančního patentu a bohatství dat jim shromážděných se nevyrovná žádná jiná práce. Dvořák jediný z českých církevních historiků: znal maďarsky, neboť studoval na maďarských reformovaných učilištích,

tech Sárospataki Lapok a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap a Evangéliomi Protestáns Lap. V časopise jmenovaném naposled (roč. 1878, str. 281 n.) připomíná např. Ferenc Balogh dopis, který dostal od kolínského ref. faráře Čeňka Duška, v němž mu Dušek oznamoval, že chystá třetí české vydání populárních Szikszaiových modliteb, a prosil jej o údaje k Szikszaiovu životopisu. V Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (roč. 1883, str. 1103) byl uveřejněn popis cesty Heřmana Tardyho do Uher v r. 1883 a v Szabad Egyház (1886, č. 6 a č. 9) překlad básně Jana Peliška Čeští toleranční apoštolé, opěvující první maďarské reformované pastory, kteří přišli po vydání tolerančního patentu do českých zemí.

³² *Památník českobratrské církve evangelické. Českobratrská církev evangelická a její senioráty a sbory na stezkách minulosti a na prahu přítomnosti.* Podává František Bednář, Praha 1924. — Fr. Bednář — Ferd. Hrejsa, *Toleranční patent jeho vznik a význam*, Praha 1931. — M. Klapuš, *Jan Végh (1755—1830)*, Českobratrský kalendář na rok 1930, str. 121—124. — Ferd. Hrejsa, *Jan Végh. K 150letému výročí tolerance*, Praha 1930. — T ý ž, *Toleranční evangeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*. Sborník venovaný D. Dr. Jánovi Kvačalovi, profesorovi teologie k sedemdesátým narozeninám, Bratislava 1933, str. 151—170.

a mohl proto používat i maďarské literatury. Jeho dílo má však silně kompilační charakter a postrádáme v něm jakékoliv stopy vědeckého pracovního postupu. Chybí zde odkazy na prameny a literaturu, schopnost odlišit podstatné od podružného; rovněž protimaďarské zaujetí autorovo práci nepřispívá a mnohde zkresluje i známé skutečnosti. Pro úplnost dodáváme, že r. 1931 vyšla v Českých Budějovicích „Jubilejní kniha česko-batrské evangelické rodiny“ od Jana Toula, která rovněž obsahuje mnoho údajů o maďarských reformovaných pastorech v Čechách a na Moravě. Jejich činnost můžeme sledovat i z četných sborových historií³³ a z obsáhlé knihy Bohuslava Buriana „Toleranční kazatelé na Valašsku 1781—1861“ (Valašské Meziříčí 1938), kde se dozvíme leccos o Kálnayovi, Inczédym, Šlachтови a dalších maďarských reformovaných kazatelích působících na severovýchodní Moravě.

Kromě pochybenosti ideové, dané náboženským světovým názorem, a neodborného přístupu k látce i v rámci buržoazní historiografie bylo závažným nedostatkem veškeré české církevně historické literatury také opomíjení četných maďarsky psaných dokumentů v českých církevních archívech, zaviněné neznalostí maďarštiny. Když po druhé světové válce začali na evangelické teologické fakultě Komenského v Praze studovat maďarští bohoslovci ze Slovenska, pokusil se tento nedostatek odstranit profesor této fakulty Rudolf Říčan, který zorganizoval ve svých seminářích s maďarskými studenty překládání části těchto dokumentů do češtiny a sám z nich vytěžil dvě studie o prvním českém superintendentovi Ferenci Kovácsovi a kazateli v Růžďce, Německém a Velké Lhotě Jánosi Inczédym a napsal článek také o kazateli ve Chvaleticích Joelu Jesseniovi a o pastoru v Růžďce a Horních Vilímovicích Jánú Fabrym. Drobnosti o maďarských kazatelích v Čechách otiskl i Jindřich Výborný.³⁴

Nejvýznamnější spisovatelé mezi maďarskými reformovanými kazateli Blažek, Végh a Szalatnay vzbudili zájem českých literárních historiků. Psal o nich

³³ Ze závažnějších uvádíme Josef Dobiáš, *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*, Časopis historický 1881, str. 1—48, 98—114; Fr. Bednář, *Dějiny evang. reform. sboru v Kloboukách u Brna*, Hodonín 1915; Rudolf Medek, *Dějiny bučinského sboru*. Reformační sborník 1931; Jarolím Nešpor, *Ze sborů tolerančních seniorátů poděbradského*, Nymburk 1931; K. Andrlé—J. Chalupník—Fr. Šádek, *Z roboty ducha k svobodě. Tři obrazy z dějin prvního českého tolerančního sboru evangelického Krouny a evangelického živlu na bývalém panství rychmburském*. Pardubice 1931.

³⁴ Rudolf Říčan, *O prvním českém reformovaném superintendentu*, Kostnické Jiskry 1953, č. 41; t ý ž, *Seriál článků o Janu Inczédym (Proč ho nechtěli — Jan Inczédym v Růžďce (1786—1792) — Proč odešel Jan Inczédym z Růžďky — Jan Inczédym v Německém (Sněžném) — Jan Inczédym ve Velké Lhotě a opět doma)*, tamtéž 1954, č. 8, 9, 10, 36, 38; t ý ž, *Jaký byl Joel Jessenius?* Teologická příloha Křesťanské revue, roč. 1955, č. 3 (Příloha k č. 8); t ý ž, *Ján Fabry*, Kalvinské hlasy 1960, č. 11; Jindřich Výborný, *Nad starým oběžníkem*, Kost. Jiskry 1953, č. 42 (zpracováno podle materiálu uveřejněného v Hlasech ze Siona 1885, str. 68 n.); t ý ž, *Toleranční kazatel — Štěpán Rímány*, Kostnické Jiskry 1954, č. 28; t ý ž, *Před 170 lety* (Toleranční kazatelé z roku 1784), tamtéž, č. 35.

zejména J. B. Čapek ve své „Československé literatuře toleranční“,³⁵ kde se pokusil z úzce konfesijního hlediska vymezit jejich místo ve vývoji české náboženské poesie a vážil při tom pouze formální a po stránce obsahové náboženský, nikoliv však společenský význam jejich díla. Literární tvorbu Blažkovu ocenil také slovenský literární historik Ján Durovič.³⁶

Činnost maďarských reformovaných kazatelů v českých zemích nenechali bez povšimnutí ani profesionální historikové. Již z marxistického stanoviska upozornil na ni jako na významovou součást česko-maďarských styků po r. 1781 profesor brněnské university Josef Macůrek, v jehož semináři vzniklo na toto téma několik hodnotných rukopisných studií.³⁷ Její význam zdůraznil na mezinárodním kongresu maďarských historiků v Budapešti r. 1953 také ředitel Historického ústavu ČSAV Josef Macek a k osvětlení osobnosti Michala Blažka a jeho údajného podílu na tzv. helvetském spiknutí přispěla Květa Mejdrická.³⁸ Zevrubný pohled na činnost maďarských reformovaných pastorů a učitelů v českých zemích po vydání tolerančního patentu a na její význam pro české národní obrození jsou však čeští marxističtí historikové dosud dlužni.

Počtem bohatou literaturu o působení maďarských reformovaných pastorů v Čechách a na Moravě po r. 1781 vytvořila i maďarská církevní historie. Je dáno

³⁵ J. B. Čapek, *Československá literatura toleranční I—II*, Praha 1933.

³⁶ Ján Durovič, *Evanjelická literatúra do tolerancie*, Turč. Sv. Martin 1940, str. 370—371.

³⁷ Viz Josef Macůrek, *České a uherské dějepiscetví v počátcích českého a maďarského národního obrození*, sb. Josef Dobrovský, ČSAV Praha 1953, str. 475—476. V semináři prof. Macůrka vznikly tyto rukopisné studie připínající se k našemu tématu: Vladislav Šťastný, *Toleranční patent na území českolratského evangelického sboru ve Vanovicích*, Brno 1951, a Věra Doležalová—Michalová, *Vliv maďarské reformované církve na moravské souvěrce v prvním tolerančním desetiletí*, Brno 1952. Údaje o činnosti Michala Blažka i jiných reformovaných kazatelů z Uher v našich zemích najdeme také v disertačních resp. diplomních pracích Věry Doležalové—Michalové, *Evangelíci na moravském Novoměstsku v letech 1781—1790*, Brno 1949, Blanky Kubešové—Pitronové, *Dvě studie k česko-uherským stykům z konce 18. stol.*, Brno 1952, a Osvalda Machatky, *Češi a Maďari na počátku národního obrození*, Brno 1953, zpracovaných rovněž pod vedením prof. Macůrka. Akta k vyšetřování Michala Blažka pro domnělou účast na tzv. helvetské rebelii v r. 1797, uložená ve Státním archivu v Brně, využila zčásti ve své diplomové práci *K problematice ohlasu francouzské buržoazní revoluce na Moravě ke konci 18. stol.* (Brno 1957), jež vznikla v semináři doc. Šudeláře, Marie Řehořkové.

³⁸ Srov. diskusní příspěvek Josefa Macka na kongresu maďarských historiků v Budapešti 10. června 1953, sb. Magyar Történeztudományi kongresszus 1953 Június 6—13, Budapest 1954, str. 564—565. O tzv. helvetském spiknutí a Michalu Blažkovi viz Květa Mejdrická, *Čechy a francouzská revoluce*, kap. IV. „Hnutí proti vojenské povinnosti na Českomoravské vysočině r. 1797“, Praha 1959, str. 99—120. Potřebu studia činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu zdůraznil také Václav Záček v recenzi knihy Endre Kováče a Jana Novotného, *Maďari a my*, Slovanský přehled 1960, č. 3.

již materiálem, že sledovala především okolnosti, za nichž docházelo k vysílání maďarských reformovaných kazatelů k nám, kdežto čeští církevní historikové psali spíše o vlastním průběhu jejich misie. Silnější mocenské postavení maďarské reformované církve a dlouholetá vědecká tradice její církevní historie se odráží také v tom, že v maďarské literatuře převažují oproti literatuře české odborně poučené studie kvalifikovaných církevních historiků nad diletantskými články příležitostnými a vzpomínkovými.

Po prvních pramenných příspěvcích v Sárospataki Füzetek z let 1860—1864 nacházíme v sedmdesátých až devadesátých letech minulého století několik drobností v časopisech *Evangéliomi Protestáns Lap*, *Debreceni Protestáns Lap* a *Szabad Egyház*. Většina z nich byla zpracována podle českých předloh; k důležitějším patří referát Sándora Venetianera o prvních maďarských kazatelích v českých zemích po vydání tolerančního patentu, sepsaný podle údajů Památky roku slavnostního z r. 1864, a stať Ede Böhla o Janu Szalatnayovi s úryvkem z jeho pamětí, uveřejněných poprvé r. 1861 v Hlasech ze Siona.³⁹ První původní maďarskou studii, pokoušející se o celkový přehled činnosti maďarských reformovaných pastorů v Čechách a na Moravě, byla práce Aladára Ballagiho z r. 1887. Obsahovala četné neznámé údaje a na její ceně neubírají ani drobné omyly, na něž upozorňoval ve svém listě Ferenci Baloghovi z 9. ledna 1888 Heřman Tardy.⁴⁰ Ráz edičních příspěvků měly materiálové studie László Földváryho, Imre Benkó aj. Výstižný přehled česko-maďarských kalvínských styků podal József S. Szabó.⁴¹ Drobné údaje týkající se těchto styků nalezneme i v dějinách některých maďarských reformovaných superintendencí a seniorátů.⁴² O Blažkově povolání na Moravu a jeho stycích s představiteli reformované církve

³⁹ O pramenných příspěvcích v Sárospataki Füzetek v letech 1860—1864 srov. pozn. 20. — Sándor Venetianer, *A cseh és morva evangéliomi hívek mint lettek nagyobbára, helvét-hitűekké?*, *Evangéliomi Protestáns Lap* 1878, č. 7; Ede Bóhl, *Az első magyar lelkészek Csehországban*, *Szabad Egyház* 1885, č. 13—14.

⁴⁰ Aladár Ballagi, *Magyar ref. papok Csehországban*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1887, II, str. 1291—1295, 1318—1324. O Tardyho dopise Baloghovi psal Endre Tóth, *Adatok a cseh-morva reformátusokkal való kapcsolataink történetéhez*, *Református Egyház* 1954, č. 13, str. 12. Tardy upozorňoval Balogha, že Ballagi počítá mylně mezi Maďary Čecha Jana Kossutha a uvádí nesprávně i datum příchodu posledního maďarského reformovaného pastora na Moravu. Nebylo to r. 1821, ale r. 1813, kdy odešel do Liptálu Péter Mészáros, absolvent teologie v Debrecíně. (O tom, že Mészáros studoval v Debrecíně, víme ze statistické tabely z Liptálu za rok 1831, sestavené samotným Mészárosem, AMS Praha, fasc. 115.)

⁴¹ Srov. pozn. 21 a 24.

⁴² Srov. např. Samuel Tóth, *Adalékok a tiszántúli ev. ref. egyházherület történetéhez*, *Debrecen* 1894, sešit 2, str. 215—216; János Barcsa, *A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme*, II., (období 1711—1822), *Debrecen* 1908, str. 110—112; *Az Ungi református egyház-megye*. *Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez*. Szerkesztette Haraszty Károly. Nagykapos 1931, str. 64, 195, 295 aj.; Géza Kútr, *A komáromi református egyházmegye*, *Komárom* 1936, kap. 24.

v Holandsku a Švýcarsku psal několikrát Lajos Segesváry. Obsáhlou studii věnoval česko-maďarským reformovaným stykům Géza Kúr;⁴⁴ hodnotu jeho práce však značně snižuje reakční profašistické stanovisko, o němž jsme se již dříve zmínili. Také materiálově je jeho práce přínosem jenom v kapitole o maďarsko-českých kalvínských stycích před vydáním tolerančního patentu, zejména v části o samozvaném biskupu českých kalvinů v Uhrách Janu Valesiovi. V líčení maďarské reformované misie v Čechách a na Moravě po r. 1781 přejímá většinu údajů z maďarského překladu studie Dvořákovy, přeložené Zoltánem Csomárem a vydané r. 1932 v časopise *Református Egyház és Iskola*, a ze zmíněné již studie Józsefa S. Szabó. V maďarských časopisech se objevilo od počátku 20. stol. také několik článků příležitostných a vzpomínkových. Připomeňme si z nich alespoň stať Károlye Kise, potomka Benjamina Kise, maďarského reformovaného pastora působícího v Čechách, a cestopisné poznámky Sándora Ágostona z jeho cesty po Československu v r. 1936, kde mimo jiné vzpomíná i působení maďarských reformovaných kazatelů v Chlebech u Nymburka.⁴⁵ Stručným souhrnem vědomostí o působení maďarských reformovaných pastorů v českých zemích byla stať Jenő Zoványiho v článcích z dějin uherského protestantismu pro teologický slovník z r. 1940.⁴⁶ Z hlediska obecného historika přehlédl tuto otázku na základě soudobých znalostí Elemér Mályusz.⁴⁷

Po osvobození vzrostl zájem o dějiny česko-maďarských reformovaných styků u maďarských církevních historiků zejména od r. 1954. Přímo programově vybízel k jejich intenzivnímu studiu Endre Tóth ve svém důkladném přehledu maďarské literatury z let sedmdesátých až devadesátých minulého století.⁴⁸ K jeho podnětu se připojili záhy další. Cenné ediční a materiálové příspěvky uveřejnili Mihály Bucsay a Pál Csáji, Viktor Segesváry, Imre Czegle aj.⁴⁹ V maďarských církevně historických časopisech byly uveřejněny i překlady některých

⁴³ Srov. Lajos Segesváry, *Magyar református ifjak az utrechti egyetemen, 1636–1836*. Debrecen 1935; t ý ž, *Adalékok a cseh-morva misszió történetéhez*, *Theologiai Szemle* 1935, str. 142 n.; t ý ž, *Adalékok a cseh-morva és a magyar protestantizmus sorsközösséghez*, *Protestáns Szemle* 1937, str. 421–426.

⁴⁴ Géza Kúr, *Cseh-magyar református történeti kapcsolatok*, Komárom 1937. Z maďarských recenzí srov. I. N., *Kúr Géza történelmi művei*, *Magyar Írás* 1937, str. 586–587.

⁴⁵ Károly Kiss, *Emlékezés a csehországi magyar papokról*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1913, č. 24, str. 374–375; Sándor Ágoston, *Podebradytól—Debrecenig*, *Református Világzemle* 1936, str. 66 n.

⁴⁶ Jenő Zoványi, *Csehországi magyar ref. lelkeszek, Cikkei a „Theologiai lexikon” részére a magyarországi protestantizmus történetéből*, Budapest 1940, str. 85–86.

⁴⁷ Elemér Mályusz, *A túrelmi rendelet, II. József és a magyar protestantizmus*, Budapest 1939. T ý ž, *Iratok a túrelmi rendelet történetéhez (úvodní studie)*, Budapest 1939. O pracích Mályuszových psal u nás Josef Macůrek, *Bohemika v maďarské historické literatuře v posledním desetiletí*, *CMM* 1950, č. 1–2, str. 52, 72–74.

⁴⁸ Viz pozn. 31.

⁴⁹ Viz pozn. 25 a 26.

českých článků na toto téma a archivář Rádayovy knihovny v Budapešti Pál Csáji se ujal úkolu napsat celou historii česko-maďarských reformovaných styků. Maďarské reformované misii v českých zemích po vydání tolerančního patentu věnuje pozornost knihovník v Šarišském Potoku Imre Czegle, který přeložil do maďarštiny Véghův spis o vzniku českých reformovaných sborů a napsal o vzniku a počátcích maďarské reformované misie v Čechách a na Moravě pěknou rukopisnou studii.⁵⁰ Drobné údaje vztahující se k této misii obsahují i jiné rukopisné práce, jako např. monografie Endre Illyése.⁵¹

Snaha maďarských kalvínských církevních historiků o studium styků českých a maďarských reformovaných po vydání tolerančního patentu si zaslouhuje uznání, i když pro marxistickou historiografii je cenná toliko svým materiálovým přínosem, neboť jejich náboženská hodnotící hlediska jsou pro ni stejně nepřijatelná jako u evangelické církevní historie české.

Na společenský dosah činnosti maďarských reformovaných pastorů v českých zemích po vydání tolerančního patentu a na její přínos českému národnímu obrození upozornil z maďarských marxistických historiků jediný Endre Kovács,⁵² i když nedocenil plně její význam a neprávem ji označil za zjev okrajový. Maďarští vzdělanci se u nás dostali do blízkého styku s českým lidem a působili mezi ním ve smyslu potřeb českého národního obrození, dávali mu do rukou české knihy a zasloužili se o výchovu vysokoškolsky vzdělané české inteligence lidového původu na maďarských reformovaných kolegiích, a přispěli tím nemálo k úspěchu lidovýchovné uvědomovací práce českých lidových buditelů, jimž vychovali zdatné následovníky. Díváme-li se na celou věc z tohoto hlediska, zdá se nám obětavá práce maďarských kazatelů a učitelů mezi našim lidem pro

⁵⁰ V časopise *Református Egyház* vyšel překlad článku Rudolfa Ričana o prvním českém reformovaném superintendentu Ferenci Kovácsovi (Kostnické jiskry 1953, č. 41) *Az első cseh református szuperintendens*. RE 1954, č. 5, str. 14 n.; a dále překlad dvou článků Jindřicha V ý b o r n é h o (Kostnické jiskry 1953, č. 42, a 1954, č. 28), *Adalékok a türelmi rendelet kiadása után Csehországba ment predikátorok ottani szolgálataihoz*, RE 1954, č. 2, str. 11 n., a *Rimány István lelképásztor csehországi szolgálatai*, RE 1954, č. 18, str. 9 n. Všechny tyto tři články přeložil z češtiny do maďarštiny István R á s k i. Pál Csáji již napsal obsáhlou rukopisnou monografii o nástupci Valesiovu Jiřím Jesseniovi (Budapest 1954), již uveřejnil ve zkrácené podobě v časopise *Egyháztörténet* roč. 1959 a Imre Czegle je autorem dvou rukopisných děl: překladu Véghovy „Nachricht...“ — Wégh János, *Hiradás a csehországi református gyülekezetek keletkezéséről*. Nemetből fordította Czegle Imre. *Sáros-patak* 1954, a původní práce *A cseh-magyar református egyházi kapcsolat egy évtizede (1782–1792)*. *Adalék a cseh-magyar kapcsolatok történetéhez*. *Sáros-patak* 1954. Tuto studii založil Czegle výhradně na materiálu Archivu předtiské reformované superintendence a kalvínského kolegia v Šarišském Potoku, který jsme zčásti použili i v této práci.

⁵¹ Endre Illyés, *Templomai adakozás a magyar református gyülekezetekben*, Debrecen 1958, str. 35.

⁵² Srov. Endre Kovács, *Magyar cseh történelmi kapcsolatok*, Budapest 1952, str. 205–206.

naše národní obrození i pokrokovou tradici česko-maďarských styků významnější než Kovácsem přeceněné styky osvícenských vědců. Kovácsův nepřívznivý soud byl korigován v českém vydání jeho knihy, jež připravil spolu s Janem Novotným, avšak ani zde nenajdeme zásadní hodnocení, a nadto se tu nachází na třech stránkách, věnovaných působení maďarských kazatelů v českých zemích, řada věcných omylů.⁵³

Kromě Čechů a Maďarů zabýval se v rámci svých syntetických děl o dějinách rakouského protestantismu v letech 1781—1861 maďarskou reformovanou misí v českých zemích po vydání tolerančního patentu i rakouský církevní historik Georg Loesche, z jehož spisů nelze opomenout pro materiálové bohatství zvláště práce „Von der Duldung zur Gleichberechtigung“ a „Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche“, uveřejněné v periodickém sborníku *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich*.⁵⁴

Celkový přehled literatury o činnosti maďarských reformovaných pastorů a učitelů v českých zemích po vydání tolerančního patentu ukazuje na její jednostrannost, danou tím, že jde převážně o literaturu církevně historickou, vycházející z úzce náboženských, konfesionálních pozic. Počtem je to literatura bohatá, avšak i její materiálový přínos je omezen nesprávným ideovým hlediskem jejích autorů, soustřeďujících se na podružné otázky náboženské a církevně organizační a neschopných vědeckého zvládnutí látky ve smyslu historického materialismu. Vědecký rozbor této problematiky čeká na marxistické historiky, kteří sice v ojedinělých případech (Macůrek, Macek, Kovács) upozornili na její význam, ale nepřistoupili dosud k jejímu konkrétnímu rozpracování.

⁵³ Srov. Endre Kovács — Jan Novotný, *Maďaři a my. Z dějin maďarsko-česko-slovenských vztahů*, Praha 1959, str. 143—145. Autoři hodnotí činnost maďarských reformovaných pastorů v českých zemích z hlediska tradičních styků mezi českými a uherskými protestanty, a nikoliv z hlediska jejího významu pro české národní obrození; kromě toho se dopouštějí i při svém krátkém výkladu, omezujícím se na známé skutečnosti, několika hrubých chyb, na nichž nese patrně zčásti vinu také překladatelka. Překladatelka či jeden z autorů přeložil již v původní Kováčsově knize (srov. pozn. 52) zkomolená jména obcí, kde maďarští kazatelé působili, zpět do češtiny, a tak se dozvídáme, že Inczedy byl v Rousově (Růžd'ka na Valašsku), Szalatnay v Moravci (Moravec u Pelhřimova) a Lovács (správně má být Kovács) v Kselech; jde o obec Kšely u Českého Brodu a zdá se, že omyl vznikl chybným přepisem maďarského s (čes. š) do češtiny a neznalostí českého místopisu. K dovršení zmatku jsou Petru Molnárovi přisouzeny záhadné Horatovice, kde nikdy nebyl. Hádankou je také, odkud vzali autoři údaj, že české protestantské sbory se obrátily na podzim 1781 s žádostí o vyslání kazatelů k superintendentům v Miškolci a Debrecíně, k čemuž došlo podle svědeckví pramenného materiálu až v r. 1782.

⁵⁴ Roč. 32 a 33. Samostatně vyšla první práce ve Vídni a Lipsku 1911 a druhá tamtéž 1915.